

Betlehemes játék Jánokról

A karácsonyi ünnepekör színjátékszerű népszokása, a betlehemezés a XIX. században az egész magyar nyelvterületen elterjedt paraszti misztériumjáték volt.

A középkorból magyar írásos emléke nincs. A legkorábbi magyar szöveg 1692-ből való és a váci egyházmegyei könyvtár egyik kéziratában maradt meg.¹ Az első dallamukkal együtt közzölt betlehemes játékunk a „Jézus születésének példázata”.² Solymossy Sándor szerint: „A misztériumot nézve, hazai játékaink egy közös alapdarabra vezethetők vissza, mely darab minden nehézség nélkül rekonstruálható. Ez az eredeti játék hajszálynira összevág a XIV. századból fennmaradt latin misztériumjátékokkal, mindenben a templomi hagyományt követi, csak egy jelenetével vagyunk megakadva: a pászortáncsal, ezt a középkori misztériumok nem ismerik.”³ A betlehemes játékainkban még ma is ott van a pászortánc. Erre utalnak azok az ütempáros giusto dallamok, vagy strófás szerkezetű kanasztánc ritmusú dallamaink, amelyekből teljesen hiányoznak a vallásos elemek. Általában valamelyik öreg, amikor szerepe úgy kívánja, főleg mókázás közben, táncra kerekedik. Láttam olyan betlehemes játékot is, ahol az öreg a „Mennyből az angyal” kezdetű karácsonyi ének dallamára táncolt. Valószínű, hogy a kifordított bundájú, állatbőrös és maszkos alakoskodók, valamint a pásztorok csörgős botja, a régi pogány gyakorlat emlékei.

A szakirodalom a betlehemes játékokat három típuscsoportba sorolja.⁴ A) Betlehemes játék, B) Pásztorjárás, C) Különleges típusok. Az első csoportba a gazdagabb és teljesebb cselekményű játékokat, a másodikba a hiányos cselekményű, töredékes, romlott szövegű játékokat, a harmadikba a bábtáncoltató játékokat, a bölcsöcskét, valamint a vegyes típusú, a vízkeresztű és karácsonyi játékokat egybeolvasztó népszokásokat sorolták. Az itt közzölt jánoki betlehemezés az A) típuscsoportba sorolható.

A betlehemezés tehát több szereplős párbeszédese énekes-táncos dramatikus játék. A népzenei hagyomány szempontjából a betlehemezések sokféle zenei stílust képviselnek. A régi karácsonyi énekektől kezdve egész a XIX. század végéről származó karácsonyi énekeken át (mint például Gárdonyi Géza karácsonyi éneke a „Fel nagy örömré” kezdetű) egész a városi félnépi énekekig minden megtalálható benne. A Bódva-völgyi betlehemezésekben még a közsímt városa nőta a „Nem, nem, nem, Nem megyünk mi innen el” kezdetű is belekerült. Szerencsére a legrégebb karácsonyi énekünk a „Csordapásztorok” dallama egyből sem hiányzik. Különben ebben a régióban még a legkeményebb diktatúra idején is betlehemeztek. Itt nem szakadt meg a hagyomány folytonossága. Ennek köszönhető, hogy sem szereplőkben, sem terjedelmében nem zsugorodott ez a szép hagyomány. A Bódva-völgyében 1992-ben nyolc helységben sikerült videofelvételt készíteni a betlehemes játékokról.

Jánokon legények betlehemeztek. Különben a jánoki betlehemezésről meg kell jegyezni, hogy a hat szereplő, mindenki szerepét egyformán bírja. Először azt hittük, hogy ez azért van, hogy az esetleg kieső szereplő helyettesíthető legyen. A gyűjtés során azonban kiderült, hogy azért kell mindenkinek, minden szerepet tudni, hogy a hat szereplő közül, egy-egy alkalommal cserélődhessen a két öreg, akik a templomból kijövet „Kis Jézusnak bocskorkára” szöveg-gel pénzt gyűjtöttek. Ugyanis a jánoki templomnak két bejárata van. Ezt az adományt nem kellett szétosztani, ez a két öreg jutalma lett. Karácsony este csak a szereplők rokonait keresék fel. Az éjfélű misén a két öreg kivételével a betlehemesek is részt vettek (Ők a szentmise

¹ Holl B.: Egy régi magyar betlehemes játék, Vigilia 1952 december

² Török F.: A székely gyermekvilág ezer év múltán. Sepsiszentgyörgy. 1896.44.

³ A magyarság néprajza, III. 303-304.

⁴ MNT 1953. 397-400.

alatt a sekrestyében tartózkodtak.) Karácsony első és második napján azután megint másik két szereplő lett az öreg.

Felvéve: 1992 január 4-én.

Szereplők: I., II., III. Pásztor, Kecskés, Öreg (Berdó), Angyal

A betlehemesek öltözete: A pásztorokon és az angyalon fehér kivarrott ing, vászongatyva, vastag piros és kékszínű szalag, keresztben a vállon, valamint a derékon. Fejükön papírból készült süveg, kezükben csörgős bot. Az angyalnak piros, a pásztoroknak két szalag volt a derékukon. A Kecskés és az Öreg (Berdó) kifordított bundában, fejükön kucsma, vállukon keresztben és derekukon, kukorica csuhéból készült kötél volt, amelyre kolompokat és csengőket akasztottak. A két öreg álarcos alakoskodó, tréfamester. Arcukat álarc takarta. A Kecskésnek (fehér öreg) világos szőrméből, a Berdónak (fekete öreg) sötét szőrméből készült az álarc. Mindkettőnek volt csörgős botja, amivel a gyerekeket és házbelieket ijesztgette. A Bódva-völgyi betlehemezésekben szokás volt, hogy a Kecskés a házban valamit elcsent, amit az oferálásnál a kis Jézusnak felajánlott. A jánoki betlehemezésben, mivel a felvétel a könyvtárban történt, a Kecskés egy könyvecskét tulajdonított el.

Angyal: (bejön) Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad a betlehem? (Ha igen kimegy.)

Többiek kintről: (ének)

I.

Giusto $\text{♩} = 126$

El - ér - ke - zett, a - ma bol - dog és sze - ren - csés ó - ra,

Mely - be Má - ri - a fi - at szült né - künk e vi - lág - ra.

Nagy örömmel vitte a hírt a pásztoranyába

Az angyal, az Atyaisten parancsolatára.

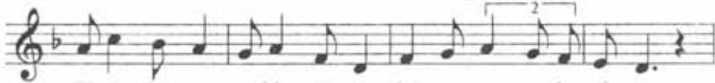
Angyal: (bejön és énekel)

II.

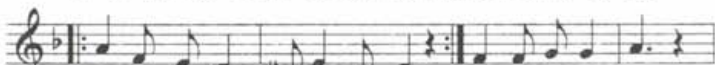
Poco rubato $\text{♩} = 69$

Dí - csér - tes - sék az Úr Jé - zus drá - ga - szent ne - ve,

El - ér - ke - zett a kis Jé - zus, drá - ga - szent szü - le - té - se.

Itt ra - gyog az ö - röm haj - nal, é - gi ka - ro - kal,
vi - gyáz re - ánk az ör - an - gyal,

Szűz Má - ri - a el ne fe - lejts, szí - vünk - be il - la - toz - zál, Gló - ri - a.

attacca

III.

Giusto ♩ = 66

Vi - gan zeng - je - tek ci - te - rák, Jé - zus szü - le - tett,
Har - sog - ja - tok dob s trom - bi - ták, Is - ten em - ber lett.

Ju - him, bar - mim, pász - to - rim, Is - ten em - ber lett.
ud - var - ló - im szol - gá - im.

I. Pásztor: (bejön, a csörgős botjával koppant egyet x)

Dicsérem a Jézust! x x x x
Ejahuja, x, jámbor legyen e-háznak az ura. x.
Ime hol vettem én itt magamat, x,
Hol húztam vontam fáradt lábaimat. x.
Sűrgetvén halasztvány dolgomat, x,
Még meg sem talpaltattam rongyos bocskoromat. x.
Betlehem hegyén jártam, x, sétáltam.
Sétálásom közbe, x, egy bakkecskét láttam. x
Attól a rút állattól úgy megijedtem, x,
Hogy az többi pajtásaimat mind széteresztettem. x.
De azért egyet fűttenek juhászok módjára, x
Talán csak megjelenik szívem fájdalmára. x.
x x x Gyere be pajtás !

II. Pásztor: (bejön, x.)

Dicsérem a Jézust ! (négy koppantás) x x x x
Szerelmes pajtásom lám én is itt vagyok. x.
Ne csodáld szakálim, csimbékim nem nagyok. x.
De azért hitess el magaddal, hogy én is jó juhászlegény vagyok. x.

I. Pásztor:

Csodálom pajtásom nagy okosságodat,
Orrodól kifűtten szép kontaktusodat.

II. Pásztor:

Ne csodáld pajtásom, csak a saját hamisságodat.

I. Pásztor:

Hát a harmadik juhászpajtásunkat hol hagyta?

II. Pásztor:

Betlehem hegyén az öreggel és a Kecskével.
De azért egyet fűttenek juhászok módjára,
Talán csak megjelenik szívem fájdalmára. (három koppantás). xxx
Gyere be pajtás!

III. Pásztor: (bejön, minden második lépésnél egyet koppant x x x x)

Dicsérem a Jézust!
Szerelmes pajtásom lám én is itt vagyok, x
Csillag útján jöttem,
És szerelmes pajtásom szavára siettem. x.
Még az angyal szavát sem értettem. x.

I. Pásztor:

Hát a Kecskét hol hagyta? x.

III. Pásztor:

Betlehem hegyén az öreggel.
Kezét, lábát fájlalja, öreg farát nem bírja.
Gyere be te Kecskés Peti, ma kétheti.
Jól tartunk majd sörrel, borral, friss mogyorófapálcával. x.

Kecskés:

Azzal, azzal csúnya kutyák,
Tik itt isztok, esztek,

Nagyapátok szakálláról el is feledkeztek.
 (X koppantás és a Kecskés derekára kötött kolomp csörrenése.)
 Húzzátok el a nótámat!

IV.

Közös: (ének)

Giusto ♩ = 76

Ha - rag - szik az Ö - reg fe - le - sé - gé - re
 Fő - zött ne - ki ká - sát, meg nem volt fő - ve.
 Ká - sa meg nem fő - ve, tej - jel fel nem önt - ve,
 ez az ö - reg - nek, sze - gény ö - reg - nek.

Kecskés: Ide dudu, oda dudu, de józan lesz kulacsomnak az ura!

Öreg: (kintről) Én is kaptam egy kulacs bort, beszálljak hozzátok?

I. Pásztor: Ne szállj pajtás, ne szállj, nem lesz víg mulatság.

II. Pásztor: Isten éltes. Csáki Pál.

III. Pásztor: Ne köszöngess, csak igyál!

Kecskés: Nekem nincsen, kint keresd!

I. Pásztor: Berdó!

Öreg: Apucika mendó!

II. Pásztor: Inkrede!

III. Pásztor: Ki vagy, mi vagy, gyere be.

Öreg: Az ajtón nem megyek, a kürtön nem férek,
 De ha adtok egy kis jó borocskát, bemegyek.
 Adtok?

I. Pásztor: Adjunk, adjunk, csak gyere be.

Öreg: (beugrik) Hoopp, Isten jó napot!
 Húzzátok el a nótámat!

Közös: (ének) (X Koppantás és a kolomp csörgése.)

V.

Tempo giusto ♩ = 76

Az ö - reg ju - hász - nak jól megy - a dol - ga,
 Mer meg - há - za - sod - ni nem a - kar so - ha.
 De mit tud - juk ten - ni, meg - há - za - sí - ta - ni,
 bo - lond - ság vol - na.

- I. Pásztor: x Szerelmes pajtásim, ittunk is ettünk is, egy éneket is elmondunk,
Hegyre kén menni.
 Öreg: Nem bánom.
 Kecskés: Én se.
 I. Pásztor: Hová mégy öreg?
 Öreg: Az akolyba tejre.
 I. Pásztor: Nézd meg hány óra!
 Öreg: Meg, ha akarom.
 I. Pásztor: Már csak nézd meg.
 Öreg: Már csak megnézem.
 I. Pásztor: Hány óra öreg?
 Öreg: Három fertály tökre.
 I. Pásztor: Űssük el ötre.
 Öreg: Azt se bánom.
 Kecskés: Én se.

VI.

Közös: (ének)

$\text{♩} = 80$

Üd-vöz-légy ál - dott, ré - gen ó - haj - tott éj - sza - ka,
 Mely - be fi - at szült és meg nem sé - rült Má - ri - a.

- I. Pásztor: Szerelmes pajtásim ittunk is, ettünk is, egy éneket is elmondunk,
Nyugalomra kéne menni.
(A két öreg, a Kecskés és az a Berdo lefekszik a földre. Horkolnak.)

VII.

Közös: (ének)

Parlando rubato $\text{♩} = 84$

Ju - há - szim, paj - tá - sim, de el a - lud - ta - tok,
 Az nyá - ja - jim mel - lett, ma - ga - mat hagy - ta - tok.
 Nyár - ba vett pász - tor - ság, me - ze - i u - ra - ság,
 A - ki ezt nem hi - szí, csu - pán csak ha - mis - ság,
 ha - zug - ság,
 va - ló - ság.

I. Pásztor: (Három koppantás x x x)
KeljeteK fel jó pásztorok, angyali szót hallotok.

VIII.

Angyal: (ének)

Parlando

Angyal: Kel - je - tek fel jó pász - to - rok, uj - ság nek - tek,
Nagy ö - röm van Bet - le - hem - be e - gész éj - jel.
Az ka - kuk ma - dár - kák é - ne - kel - nek,
Jé - zus szü - le - té - sén ör - ven - dez - nek gló - ri - a!

attacca

IX.

Közös: (ének)

Tempo giusto ♩ = 126

Pász - to - rok kel - jünk fel, Bet - le - hem vá - ro - sá - ba,
ha - mar in - dul - junk el. ron - gyos is - tá - ló - já - ba,
Si - es - sünk, Hogy még e - zen éj - jel o - da ér - hes - sünk,
ne kés - sünk, Mi u - runk - nak tisz - te - le - tet te - hes - sünk.

I. Pásztor: x Szerelmes pajtásim ittunk is, ettünk is, egy éneket is elmondtunk, Oferár kéne menni.

Öreg: Nem bánom.

Kecskés: Én se.

I. Pásztor: Én mint első pásztor oferálok a kis Jézuskának egy darab aranyat.

II. Pásztor: Én mint második pásztor oferálok a kis Jézuskának egy darab ezüstöt.

III. Pásztor: Én mint harmadik pásztor oferálok a kis Jézuskának egy darab gyémántot.

I. Pásztor: Oferára öreg!

Kecskés: Oda, oda, Juliskához, Mariskához az ágyra.

I. Pásztor: Térgyepelj le!

Kecskés: Megegyem a térgyem?

I. Pásztor: Vess keresztet!

Kecskés: Megegyem a peracet?

I. Pásztor: Atyának.

Kecskés: Tyúkhús.

I. Pásztor: Fiúnak.
 Kecskés: Lúdhús.
 I. Pásztor: Szentlélek.
 Kecskés: Meleg cipó.
 I. Pásztor: Istennek nevében. Amen.
 Kecskés: Én mint szegény Kecskés Peti, ma kétheti,
 Se nem ittam, se nem ettem,
 Ezt a napocskát is megbőöltem.
 Én is oferálok neked egy könyvecskét.

I. Pásztor: Oferára öreg!

Öreg (Berdó): Jujj, fényesség!

I. Pásztor: Nem fényesség az öreg,
 Mennyei bölcsesség.

Öreg (Berdó): Jaj, megharap a farkas!

I. Pásztor: Nem farkas, az öreg,
 Kis Jézuska Betlehembe.

Öreg (Berdó): Te vagy az az aranyos kis Jézuska Betlehembe?
 Én is oferálok neked egy liter bort.
 De mivel a betlehemesek megitták,
 így se neked, se nekem.

X.

Közös: (ének)

Tempo giusto ♩ = 84

Bet - le - hem - be gyer paj - tás, gyer paj - tás,
 Ott lesz né - künk jó la - kás, jó la - kás.
 Sző - lőt nem kell ka - pál - ni, ka - pál - ni,
 Még - is fog - junk bort in - ni, bort in - ni.

I. Pásztor: Szerelmes pajtásaim ittunk is, ettünk is,
 Egy éneket is elmondtunk,
 Útra kell menni.

Öreg (Berdó): Nem bánom.

Kecskés: Nem bánom.

I. Pásztor: De mielőtt elmegyünk, egy éneket is elmondjunk.

XI.

Közösen: (ének)

Rubato ♩ = 76 - 80

Ó mily sze-ren-csé-sen, én most fel-éb-red-tem.
 Ál-mom sza-ka-dá-sát, mily bol-do-gul él-tem.

Mert a-mitcsak meg-ál-mod-tam, Min-dent i-gaz-nak val-lot-tam,

Hogy i-de be-lép-tem, hogy i-de be-lép-tem.

attacca

XII.

Közösen:

♩ = 84 - 88

Is-ten áld-ja meg, E ház-nak gaz-dá-ját,

Tölt-se meg az Is-ten, Pin-cés ka-ma-rá-ját.

Pin-cés ka-ma-rá-ját, Sza-lon-nás van-ná-ját,

Is-ten áld-ja meg, E ház-nak gaz-dá-ját.

(Az utolsó ének alatt a betlehemesek kivonulnak.)

Előadták:

- Angyal: Sztass Zoltán (1973)
 I. Pásztor: Nagy Olivér (1973)
 II. Pásztor: Mohnyánszki Norbert (1974)
 III. Pásztor: Saláta Tibor (1973)
 Kecskés: Drotár József (1971)
 Öreg (Berdó): Orek Sztanyiszlav (1976)

Betanította: Tobák László (1942)

Megjegyzések a kottákhoz:

Az 1-es kottában (jánok 01) jelöltük a a csörgős botjával koppantását, de a többiben nem.
 Az alábbiakban kottánként szétírjuk a koppantásokat a kották szerint:
 jánok 03 első sor, jánok 04 első sor, jánok 05 első sor, jánok 06 első sor, jánok 09 1-3. ütem, jánok 12 1. ütem.

Ág Tibor